

Szilágyi Zsófia

Kétbalkezes Dongó és a mesebeli kis dongó

A kétbalkezes varázsló és a Légy jó mindhalálig

Fitzhuber Dongó a „világ csúfjára évfolyamutolsóként végzett” a Nagy Rododendron vezette varázslóiskolában, majd megkapta a Nimbusz Endre Bertalan utcai lakótelepen a körzeti varázslói állást: ekkor az iskolaigazgató azzal vigasztalta meg, bár úgy látszik, ő a „világ legpechesebb varázslója”, de elkeseredésre nincs oka, hiszen ez is egy rang.¹ Aztán a körzeti varázslóhivatalban meg is találja a helyét, rájön, nem szabad arra várnia, hogy valakinek szüksége legyen rá, neki kell megkeresnie a saját feladatát. Számomra mégis elsővé vált az utolsóból: Fitzhuber Dongónak köszönhetően felfedeztem egy olyan olvasási lehetőséget a *Légy jó mindhalálig* kapcsán, amelyről nemcsak én, mások sem írtak még soha, pedig ez a Móricz-regény messze nem tartozik a keveset elemzettek közé. Először csak azt gondoltam, a kétbalkezes varázslót a *Légy jó mindhalálig* emlékezetes rossz tanulójaival, Doroghy Sanyikával² érdemes összevetni, de rá kellett jönnöm, hogy a két regény kapcsolata ennél összetettebben is kibontható, ráadásul Fitzhuber Dongó a „bukott diák” más alakváltozataival is egybeolvasható.

A *Légy jó mindhalálig* már eddig sem csekély számú értelmezési lehetőségei bővíülhetnek tehát,³ ha *A kétbalkezes varázsló* felől olvassuk újra: és így határo-

1 BÉKÉS Pál, *A kétbalkezes varázsló* (Budapest: Minerva Kiadó, 1983), 20.

2 Bár a későbbi kiadásokban a család nevének írásmódja már egységesen ez, Doroghy, a regény Móricz életében megjelent kiadásában még változik a Dorogi névalakkal. Például rögtön az első említéskor is így szerepel, amikor Gyéres tanár úr felkéri Nyilas Misit a kisfiú magántanítójának: „Minden szerdán és szombaton délután kellene latint és számtant tanulni azzal a haszontalan kis Dorogi gyerekkel.” MÓRICZ Zsigmond, *Légy jó mindhalálig* (Budapest: Athenaeum Kiadó, é. n.), 84.

3 A legutóbbi idők értelmezéseiből lásd: BARANYAI Norbert, „Személyiségfejlődés, nevelődés, költői identitás (*Légy jó mindhalálig*)”, in BARANYAI Norbert, „...valóságból táplálkozik s mégis költészet”: Móricz Zsigmond prózájának újraolvasási lehetőségei, 56–96 (Debrecen: Debreceni

zottan túlléphetünk azon az elsőre adódó párhuzamon, hogy mindkét műben találunk egy-egy jellegzetes rossz tanuló, Békésnél a címszereplőt, Móricznál pedig Nyilas Misi osztálytársát, egyben tanítványát, Doroghy Sanyikát. Fitzhuber Dongó iskolai tanulmányairól mindössze *A kétbalkezes varázsló* első fejezetében olvashatunk: de ott is csak a diplomaosztóján az oklevelére váró varázsló visszaemlékezéséből értesülünk arról, mi is vezetett ahhoz, hogy csaknem megbukjon az utolsó erőpróbán, azaz a varázslóvizsgán, ahol egy lángot okádó sárkányt kell minden végzősnek ártalmatlanítani. Dongóról valójában nem az derül ki, hogy buta lenne, még azt sem mondhatjuk, hogy a lustasága miatt lenne évfolyamutolsó. Annyi mindenesetre biztos, hogy ügyetlen (különben talán nem ejtené el ijedtében a varázspalcáját), és kissé meggondolatlan (hiszen már elsős korában magára haragítja a tansárkányt, Sogenannte Sigismundot, aki aztán bosszút áll rajta évekkel később):

Ekkor következett Dongó. Kicsit félt. Sogenannte Sigismund ugyanis pikkelt rá. Még hozzá nem alaptalanul. A nyugdíjas tansárkány egykor rettenthetetlen bátorságú szörny volt, és úgy eszegette a lovagokat, mint más a tökmagot, de az egértől már akkor is iszonyatosan félt. Dongó pedig elsős korában, amikor még nem gondolt a majdani vizsgákkal, ráuszított három piros szemű fehéreret, hogy megharapdálják a farkát. [...]

Dongó tehát ott állt a lángot fuvó hétpróbás hétfejű előtt, és azon töpregett, milyen módszerrel tegye ártalmatlanná. Az idő múlt, a Nagy Rododendron várakozóan nézett rá. Ekkor Sigismund hirtelen abbahagyta a lángfúvást, és mind a hét torkát nagyra tátva, elbődült:

– Hu!!!

A kétbalkezes Dongó ijedtében elejtette varázspalcáját.⁴

Sokkal egyértelműbben buta Doroghy Sanyika, akinél a házitanítónak felfogadott Nyilas Misi mindig kénytelen egy-egy kérdéskörrel, ismeretelemmel hátrébb

Egyetemi Kiadó, 2010); SZIRÁK Péter, „A másik meglopása: A gyermekiségen innen és túl a *Légy jó mindhaláligban*”, in BENGÍ László és SZILÁGYI Zsófia, szerk., *Móricz a jelenben*, 9–24 (Budapest: Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2015); SZILÁGYI Zsófia, *Móricz Zsigmond* (Budapest: Kalligram Kiadó, 2023), 44–62.

⁴ BÉKÉS, *A kétbalkezes varázsló*, 15–16.

lépni, amíg rá nem jön, hogy nincs hova hátrálni, a kisfiú voltaképpen nem tud semmit:

Igen, de aztán észrevette, hogy nemcsak a plusquamperfectumokat nem tudja, s nemcsak az igeragozással nincs tisztában, de még a főnévragozással sem: azt sem tudja, hány fő szerint osztályozzák a főneveket. Tehát még visszább kellett menni egy egész esztendővel, s legvégül vissza a legelső leckére, mert még azt sem tudta lefordítani, hogy alauda volat... rana coaxat... Pedig ez volt a Békési-nyelvtanban legelső lecke tavalý.⁵

Persze, ha nem regényt olvasnánk, hanem pszichológiai jelentést, azt is mondhatnánk, hogy a kisfiú egyszerűen figyelemzavaros, ADHD-s: „jó család, nagy família, és ez a kis béka elszórakozza az időt, nem képes figyelni...”,⁶ magyarázza el Gyéres tanár úr Nyilas Misinek.

Nemcsak őket kettejüket ismerjük irodalmi rossz tanulókként, természetesen: ide lehetne még hozni Liszner Vilit az *Aranysárkányból*, a deviáns Misi mókust Tersánszky Józsi Jenőtől,⁷ és egy egész csapatot a *Tanár úr kérem*ből. A *bukott férfi*, a *Magyarázom a bizonyítványomat*, az *Elnököltem az osztályvizsgán* ugyanúgy tárgyalható lenne, ha az irodalmi rossz tanulókra vagyunk kíváncsiak, mint a *Tanítom a kisfiamat* vagy *A rossz tanuló felel*. És párhuzamokat is találhatunk a különböző művekben felbukkanó rossz tanulók között, teljesen függetlenül attól, az adott mű melyik korosztálynak van szánva eredetileg: ahogy Fitzhuber Dongó sorsát eldönti egy ballépés, úgy Karinthy rossz tanulójánál is az egész életpályát meghatározni látszik egyetlen felelet. *A rossz tanuló felel* című írásban a fiú már a felelet előtt végiggondolja, hogy amennyiben nem azt az egyetlen kérdést kapja, amelyre tudja a választ, minden bizonnyal iskolát kell váltania, és ezzel pályát módosítania: „Ha nem ezt kérdezi, átmegyek különbözőzeti vizsgával a polgáriba és katonai pályára lépek.”⁸

5 MÓRICZ, *Légy jó mindhalálig*, 90.

6 Uo., 84.

7 SZILÁGYI Zsófia, „»Rossz tanulók« az iskolában (Hitler Lajostól Misi mókusig)”, *Tempe-völgy* 12, 1. sz. (2019): 53–62.

8 KARINTHY Frigyes, *Tanár úr kérem* (Budapest: Athenaeum Kiadó, é. n.), 35. Itt a rossz tanulóknak még neve sincs, a tanulmányi eredményei az identitását egészében meghatározzák, csak a helyette kihívott diákról tudjuk meg, hogy a neve: Polgár Ernő.

Látunk sorsfordító mozzanatot a Békés-műben is: az, hogy a kétbalkezes varázsló egyszer magára haragította az iskola sárkányát, az állásosztásnál is végzetesnek bizonyul. Bár a Varázsdarázs látszólag véletlenszerűen osztja szét az állásokat, Dongó nem hisz abban, hogy a véletlen játszana itt szerepet: „Pártatlanság? Ugyan! – sóhajtott keserűen. – Hiszen mindenki tudja, hogy nemcsak a Varázsdarázs, hanem Sogenannte Sigismund is rádióamatőr. Márpedig a rádióamatőrök összetartanak. A Varázsdarázs is pikkel rám – állapította meg. Nincs még egy ilyen balszerencsés alak, mint én.”⁹ Persze a Békés-regény azt a lehetőséget is nyitva hagyja, vajon Fitzhuber Dongó csak ráfog-e mindent arra az egykori esetre, ugyanúgy, ahogy Karinthy-nál a *Tanár úr kérem* több szövegében is visszatérő Bauer. Hiszen Dongó esetében hol az ügyetlensége, hol a feledékenysége, hol viszont valóban a balszerencséje okozza azt, hogy évfolyamutolsóvá válik: arról ugyan tehet, hogy elfelejti a varázsigét, arról viszont nem, hogy kifogott egy selejtes dzsinnt, akit nem tud visszaparancsolni a palackba. Ugyanígy nem tudjuk, vajon a *Tanár úr kérem* rettegett Fröhlich tanár ura valóban szégyelli-e magát amiatt, hogy Bauer jobban tudja az algebrát, mint ő – bár, valljuk be, ez kevésbé valószínű:

Fröhlichnek pikkje van rám algebrából, arról nem tehetek. A határozatlan együtthatóval kellett megoldani az egyenletet és akkor mikor kihívtam és akkor mikor megmondtam, hogy akkor beszorok lambdával, erre kiesik a második egyenlet, persze, azért nem esett ki, mert iksszel is be kellett volna szorozni, csak hogy ezt Fröhlich nem vette észre, mire megmondtam, hogy hogy kellett volna, akkor mikor észrevette, hogy ő nem tudta, szégyelte magát és azt mondta, hogy menjek helyre és azóta pikkje van rám, mert jobban tudtam az algebrát és nem akart kihívni javítani, pedig a törvényszékben benne van, hogy januárig ki kell hívni a fiút javítani, mert másképpen nem érvényes az osztályzat és a Steinmann, a legjobb tanuló is mondta, hogy föl lehet jelenteni Fröhlicht, de nem akartam, mert úgyis pikkje van rám, pedig a dolgozatba nekem ugyanaz jött ki, mint Steinmannak.¹⁰

⁹ BÉKÉS, *A kétbalkezes varázsló*, 19.

¹⁰ KARINTHY, *Tanár úr kérem*, 72. Ebben az évszám nélküli, de biztosan Karinthy életében megjelent kiadásban egyébként a cím kétféle változatban szerepel: a tartalomjegyzékben a „magyarázom”, a szöveg előtt viszont a „megmagyarázom” verziót találjuk.

Ha önmagában olvasnánk a *Magyarázom a bizonyítványomat* című szövegnek ezt a részletét, még hajlamosak is lehetnénk elhinni Bauernek, hogy Fröhlich ugyanúgy pikkel rá, mint Sogenannte Sigismund Fitzhuber Dongóra. De mire a magyarázkodásban Bauer idáig jut, már felsorakoztatta a lehető legkomolyabbnak tűnő hivatalokat, rendelkezéseket és érveket is, amelyek éppen a látszólagos komolyságuk miatt lesznek ellenállhatatlanul viccesek: „Különben a bizonyítvány-ellenőrző és kiegészítő konferencia foglalkozni fog az esettel, tanfelügyelői közép-ülésem.”¹¹ (A tanfelügyelői közép-ülés körülbelül annyira hihető, mint az, hogy az álláselosztást *A kétbalkezes varázsló* világában a rádióamatőrök legendás összetartása mozgatja a háttérből.) Ráadásul az *Elnököltem az osztályvizsgán* című szövegben megjelenő elbeszélő, az ismert író, aki a szülők egyikeként érkezik meg a negyedik elemisek osztályvizsgájára, hogy aztán ott, számára is váratlanul, felkérésre elfoglalja az elnöki széket, maga is készületlen, kétségbeesett rossz tanulóvá változik egy pillanat alatt. Amint odasúgják a fülébe, hogy a vizsga végén rövid beszédet kell tartania, azonnal nem lesz már sem ismert ember, sem szülő, rögtön visszacsúszik a feleléstől rettegő diák szerepébe:

Ha Bethlen István öexcellenciája szólít fel, hogy aszongya, neki egy kis dolga van éppen, legyen szíves a parlament plénuma előtt rövid kis beszámolót a londoni út eredményeiről, – legfeljebb azon tűnődöm, méltó-e a politikai meggyőződésemmel, de pillanatig se aggódok, vajon mint szónok, méltó vagyok-e erre a feladatra. De értsétek meg: öt perc múlva beszélnem kell – mit beszélni! *Felelnem* kell! és Gabi itt van! a Gabi, akinek annyiszor magyaráztam, milyen szépen és bátran és okosan kell felelni, ha az emberre kerül a sor.

Több szellemi munka előtt ekkora erőfeszítést nem fejtettem ki magamban, mint most, öt perc alatt. Mi a csudát beszéljek? Egész könyvtárra való elmélete a gyermekpszichológiának átsuhan tudatomon. Pedagógiai elvek törmeléke zörög kapkodó fejemben. Haza... kötelesség... hála... derék polgára a társadalomnak... intő példa.... ízé... lobogó fáklya... Kossuth Lajos... Bórhárisnya... buzgalom és kitarítás, egy szebb jövő gyümölcse gyanánt... csúzli...

11 Uo., 71.

Hideg veríték lepi el a homlokom. Csönd lesz, vége a vizsgának.
Az igazgató szánakozva néz rám. Előredűlök.¹²

Az egész kötet mögött álló író és a szövegekben fel-felbukkanó rossz tanulók párhuzama is megerősíthet minket abban, hogy Karinthy szimpátiája, ha élhetek ezzel a kicsit körvonalazatlan, de az olvasói tapasztalataink alapján mégis létező kategóriával, egyértelműen a rossz tanulóké. Ahogy *A kétbalkezes varázsló* igazgatója is igen együttérzően vigasztalja meg a világ legrosszabb állására szert tevő Fitzhuber Dongót – a stréberek, a kitűnő tanulók, akár Békésnél, akár Karinthy-nál, sokkal nevetségesebbek, akár még azt is mondhatnám, hogy ellenszenvesebbek, mint a bukácsolók. (Feltehetőleg azért is, mert sokkal kevesebb olvasó tud a bőrükbe bújni, mint a közepes vagy rossz tanulókéba.)¹³

Karinthy jó tanulójának, Steinmann-nak a varázslóváltozata is megvan Békés Pálnál, ő Ad Albert, a stréber varázsló, akiről azt tudjuk meg, hogy a diploma megszerzése után „– mit tesz isten – bent maradt az elméleti hókuszpókuszológiai tanszéken varázsszegédnek”.¹⁴ Egyetemi oktató tehát abból lehet, *A kétbalkezes varázsló* alapján legalábbis, aki stréber és savanyú: annyi mindenesetre biztos, hogy Ad Albert, amikor békából királykisasszonyt kell varázsolnia, egy savanyú leányzót hív elő, aki „a világ legstréberebb hercegnője”. Ezzel szemben Fitzhuber Dongó egy gyönyörűséges hercegnőt bűvöl elő a békából, miközben a többiek békáiból „csúfabbnál csúfabb, elpuskázott hercegnőcskék” lesznek. Teszi ezt annak ellenére, hogy az ő békája volt a „legkisebb, legzöldebb és a legbambább mind között”.¹⁵ Igaz, elrontja a varázsigét, így adódik némi gond, amint a lány előpattan, a varázsló változik át békává: de ettől még az ő királylánya a legszebb mind közül. A regény címébe is emelt nevét mindenesetre ekkor kapja meg Fitzhuber Dongó, így lesz meg az identitása, változik át kétbalkezes varázslóvá.

¹² Uo., 130.

¹³ *A kétbalkezes varázslóról* született nem nagy számú korabeli értő kritika egyikének szerzője, Tarján Tamás éppen erre az azonosulási lehetőségére hívta fel a figyelmet Fitzhuber Dongó kapcsán, arra tehát, hogy a szerencsétlenkedőkkel, ügyetlenekkel, butákkal sokkal könnyebb olvasóként azonosulni, mint a kitűnő tanulókkal, a kiemelkedően sikeresekkel: „Ő az »én bármihez nyúlok, nekem semmi se sikerül!« típus – tehát a könyv ezer ember közül kilencszázkilencvenkilencnek bátran ajánlható, ismerős esetekre talál majd benne.” TARJÁN Tamás, „Könyvszemle”, *Népszabadság* 41, 139. sz. (1983): 7.

¹⁴ BÉKÉS, *A kétbalkezes varázsló*, 19.

¹⁵ Uo., 8.

Ennél a jelenetnél figyelhetünk fel arra is, hogy a szerepcsere mennyire fontos a műben. Az évfolyamutolsó és a stréber közt mintha nem is lenne olyan nagy különbség: hiszen a regény végére Fitzhuber Dongó is tanító lesz, abban a sajátos értelemben, ahogyan Nyilas Misi szeretne az lenni. Móricz főhőse azt mondja a nagybátyjának, „az emberiség tanítója” akar lenni, valójában viszont arra gondol, hogy költővé kívánna válni, ezt a titkot azonban nem meri kimondani. A nagybácsi figyelmezteti, hogy tanulás nélkül senki nem lett még tanító, de aztán felvázol egy másik lehetőséget, amit ő ugyan viccnek szán, a kisfiúnak viszont ez a változat tetszik voltaképpen, nem pedig az az út, amelyik az iskolai ismeretsajátításon át vezet:

- Hogy gondolod, Misikém – szólt édes tréfájával a bölcs bátyja, – csak úgy elindulsz és még az úton? és aki szembejön az élet országútján, azt mindjárt tanítani kezded?
- Misi lehúnyta a szemét titkos mosollyal:
- Igen.¹⁶

Fitzhuber Dongó, miután végigcsinálta az összes kalandot Éliás Tóbiással, ketten együtt kiszabadították a szépséges Lanolin királykisasszonyt, egyesítették a szanált és a lakótelepi lakások magányába száműzött királyi udvartartást, Nyilas Misihez hasonlóan azt határozza el, hogy minden varázsló tanítójává, egyúttal pedig íróvá válik:

Az ágyához lépett. Magára húzta a takarót, pontosan úgy, ahogy az imént Éliás Tóbiás az ötödiken, és már aludt is édesdeden. Utolsó gondolata az volt, hogy Függeléket szerkeszt a Máguslexikonhoz, melyben tapasztalatai alapján felsorolja majd a lakótelepeken nélkülözhetetlen bűvigéket ön maga és a jövőendő varázslónemzedékek okulására.¹⁷

Mondhatnám azt is ezek alapján, hogy Fitzhuber Dongó Doroghy Sanyikából Nyilas Misivé alakul, de ez sok szempontból nem lenne pontos: hogy a *Légy jó mindhaláláig* bukdácsoló rossz tanulójaiból mi lesz végül, azt ugyanúgy nem tud-

16 MÓRICZ, *Légy jó mindhaláláig*, 281.

17 BÉKÉS, *A kétbalkezes varázsló*, 166.

juk meg, ahogy azt sem, Nyilas Misi sorsa miként folytatódik a debreceni kollégium után. Hacsak a *Kamaszokat*, a *Forr a bort* és a *Bált* nem kapcsoljuk ide: amennyiben az egész Móricz-életművet nézzük, annyit tudunk meg, hogy Nyilas Mihály végül leérettségizett (a *Forr a borban*), és továbbra is író, vagyis az emberiség tanítója szeretne lenni, nem iskolában diákokat oktató tanár. Nyilas Misi története kétségtelenül az íróvá válás regényeként is olvasható, ebben a vonatkozásban pedig az írói életrajz is jelenthetné a háttérét, olyan párhuzamokkal, mint a Fehér Könyvet író gyermek-Móricz, és a megvásárolt, üres könyvbe szövegeket másoló Nyilas Misi.¹⁸

Nyilas Misi, miközben az osztályában a legjobbak között van, arra a pályára, amelyikre titokban vágyik, csak az iskolán kívül tud készülni: amikor nem az iskolában, hanem a kollégiumban van, akkor olvasgat, történeteket másol, olyankor azon töpreng, hogyan is lehetne íróvá. Ráadásul van, amiben kimondottan gyenge ő is: nem jól énekel, a tornaórákon pedig határozottan kétbalkezes és kétbállás.¹⁹ Fitzhuber Dongóról sem derül ki az iskolában, mi is az a rejtett képessége, amelyet majd a varázslódiploma megszerzése után tud kibontakoztatni: a kétbalkezessége (vagy a Varázsdarázs ármánya) miatt lesz belőle lakótelepi varázsló, és ez a hátrány segíti hozzá ahhoz, hogy saját feladatára rátaláljon, és kiegészítse a Máguslexikont a lakótelepen hasznos bűvigékkel. Egy interjúbán Békés maga is azt emelte ki, hogy Fitzhuber Dongónak éppen az ügyetlensége válik előnnyé, ezzel a képességével tudja megteremtteni a mesét: „Ebből a nagyon ügyes és jól megszerkesztett kockavilágból éppen ügyetlensége és kuszasága miatt képes kitörni, ezáltal megteremtve a varázslatot. A devianciának annyiban vagyok híve, amennyiben az az uniformizációból való kitörést jelenti.”²⁰ Azt a képletet, hogy az iskolai hátrányok később előnnyé alakulnak, Tersánszky Józsi Jenő híres mese-

18 SZILÁGYI, *Móricz Zsigmond*, 58–62.

19 „De azért valami nagyszerűen bizony ma sem tudott, különösen ezeket a fél, meg nyolcad, tizenhatod kottákat abszolúte nem bírta felfogni, pedig az énekhangpróbán nagy büszkeségére bevette a tanár úr a karba altnak, ő tudott legmélyebbre énekelni az osztályban. Ott azonban hatvanan fújták a kórust, s ő is elsegített egy-egy hangot valahogy a többi közt. Szegény Csoknyai tanár úr nagyon járt volna a kedvébe, hogy olyan jeles volt a bizonyítványa, de azért még a legnagyobb jóakarattal sem tudott vele egyebet csinálni, egyest adhatott, de hallást nem.”; illetve a tornaórai jelenetben: „Amennyire első volt, vagy az elsők közt érezte magát az osztályban, annyira utolsó volt itt.” MÓRICZ, *Légy jó mindhalálig*, 88, 154.

20 SZENTMIHÁLYI Viktor, „Az irodalom tükrében: Lakótelepi mítoszok. Beszélgetés Békés Pállal”, *Pedagógusok Lapja* 11, 4. sz. (1984): 5.

regényében, Misi mókus történetében is megtaláljuk.²¹ Misi mókus jóslatot kap, csakúgy, mint Harry Potter és Neville Longbottom:²² Rókus Mókus megmondja a kismókus szüleinek, hogy gyermekük a kiválasztott, a fekete farkú mókusokból lesznek ugyanis a mókusnép vezetői. A jóslat be is teljesül: amikor Misi mókus visszatér az iskolába a kalandjai végeztével, a tanító kiemeli őt a többiek közül, játékvezetővé teszi mint a legügyesebb, legtapasztaltabb mókust. Persze ehhez az kellett, hogy a szabadságra vágyó mókus otthagyja az iskolát, és végigjárja a kalandok útját: Harry Pottert és Neville Longbottomot sem a tanórák teszik azokká, akiké válnak. Igaz, Neville számára a fordulópontot részben az hozza el, hogy megtalálja azt a tantárgyat és területet, amiben igazán jó, az epilógusból meg is tudjuk, hogy a Roxfortban a gyógynövénytan tanára lett: ezt megelőzően hosszú ideig ugyanúgy a rossz memóriájával és az ügyetlenségével küzd, mint Fitzhuber Dongó. A kétbalkezes varázsló is úgy válhat íróvá és tanárrá, hogy már a diploma megszerzése után rájön, van olyan képessége, amilyen a varázslótársainak nincs: ott is mesét talál, ahonnan más varázslók elmenekülnek. Ráadásul képes a Máguslexikon lakótelepet nem ismerő szerzőjén túllépve váratlan helyzeteket megoldani, a könyvet nem pusztán alkalmazva és megtanulva, de kiegészítve és továbbgondolva új varázsigéket kitalálni.²³ Ha végiggondoljuk, vajon milyen büvigékkel is tudja majd kiegészíteni Fitzhuber Dongó a Máguslexikont, inkább arra juthatunk, hogy nem is varázsigékkel gazdagíthatja a kollektív bölcsességet, hanem a saját történetével, illetve olyan felismerésekkel, hogy mikor nem kell megbízni a varázsigékben: hiszen időnként néhány bűvös szó csak arra jó, hogy olyan legyen a lift, *mintha* menne valahova, de aztán ugyanazon az emeleten marad, viszont éppen ennek köszönhetően kerülünk bele a mesébe. De van olyan helyzet is, amikor épp azt kell felismerni, hogy jobb nem hagyatkozni a „kétes bűvigére”: Dongó nem bízik abban, hogy a gyermekbájjolásra kapott varázsigé majd a repülésre is alkalmassá teszi Éliás Tóbiást, így inkább az ajtón keresztül in-

21 TERSÁNSZKY Józsi Jenő, *Misi mókus kalandjai* (Budapest: Ifjúsági Könyvkiadó, 1953).

22 Joanne Kathleen ROWLING, *Harry Potter és a Főnix Rendje* (Budapest: Animus Kiadó, 2003).

23 Igaz, az ismeretlen szerző (vagy szerzők, hiszen könnyen lehet, hogy többek tapasztalatából íródott meg a Máguslexikon) mintha szándékosan megmutatná(k), vannak olyan helyzetek, amikor csak magunkra számíthatunk, hiszen a legfontosabb varázsigé, amit Fitzhuber Dongó a lakótelepen használ, ezt sugallja: „A gyermekbájjolás címszónál ugyanis mindössze ennyi állt: *Kezdjük el, azután majd meglátjuk*. Dongó elképedve forgatta a mindentudó könyvet, és egyre csak azt kérdezte magában: csak úgy egyszerűen? Nem volt éppen bölcs kérdés, de mindenesetre helyénvaló, s hogy természetes is, arról hamarosan meggyőződhetett, mivel a lap alján, csillag alatt lábjegyzetet talált: *Igen, csak úgy egyszerűen zummbele.*” BÉKÉS, *A kétbalkezes varázsló*, 36.

dul el vele mesét keresni. De mivel a kétbalkezessége folyton váratlan helyzetekbe sodorta a varázslóiskola évfolyamutolsóját, nem éri meglepetésként, hogy a lakótelepen is rendre olyan szituációkba kerül, amelyekre nem találja meg a megfelelő varázsigét. És ez a rugalmasság mintha fontosabb lenne a bemagolt, az iskolában felhalmozott tudásnál – az oklevélosztáskor az igazgató-fővarázsló egyszerre emeli ki azt, hogy a megszerzett tudás mennyire fontos, hiszen ez különbözteti meg őket a sarlatánoktól, de hangsúlyozza azt is, hogy hiába minden ismeret, a szakképzett varázslók számára is küzdelmes lesz az élet:

– Nem akármilyen szürke mezei vagy közönséges erdei varázslók vagytok ti – zengte –, nem semmirekellő kuruzslók, sarlatánok, akik csak annyit tudnak elmakogni: hókuszpókusz, esetleg abrakadabra, és vagy történik valami, vagy sem! Komoly, iskolázott, több szakképesítéssel rendelkező mestervarázslók vagytok, akik számára rengeteg küzdeni- és varázsolnivalót tartogat az élet!²⁴

Fitzhuber Dongó évfolyamutolsóból lesz íróvá: Liszner Viliben pedig, hogy idecitáljak még egy nevezetes rossz tanulót a magyar irodalomból, pontosabban Kosztolányi *Aranyárkány*ből, bármennyire is gyenge Novák tantárgyaiból, vagyis mennyiségtanból és természettanból, bármennyire hangsúlyos, hogy csak sportban jeleskedik, mintha írói képességek is szunnyadnának.²⁵ A szöveges matematikafeladatokat megoldani ugyan nem tudja, de történeteket gyárt belőlük:

Órákig el tudta ezt olvasni. Valaki öt méter posztót vásárolt... az apa nyolc évvel ezelőtt pont százszor idősebb volt, mint a fia, nyolc év múltán pedig négy év híján háromszor volt idősebb, mint a fia... egy gazdag ember két bérest fogadott... Ezeken elábrándozott. Szórakoztatták a tények, az alakok, a tárgyak s eszébe se jutott, hogy a föladatokat meg lehet, meg kell oldani. Szötte-szövégette lusta álmait. Vajon milyen színű az a posztó? És ki az a bizonyos apa meg a fiú? Szakálla van-e az öregnek s a fia tud-e kerékpározni? Aztán hol lakhatott az a

²⁴ Uo., 5–6.

²⁵ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Aranyárkány*, kritikai kiadás, szerk. BENGI László és PARÁDI Andrea (Pozsony: Kalligram Kiadó, 2014). Egyébként Liszner Vili az érettségien nemcsak ebből a két tantárgyból bukik meg, hanem latinból és görögből is.

gazdag ember? Mihelyt azonban számolásra került a sor, elkedvetlenedett s azzal ütötte el az egészet, hogy posztóra semmi szükség, az apa, fiú, meg a gazdag ember mind unalmas, ostoba marha.²⁶

Hiába van Liszner Vilinek is egy ellenpárja a regényben, Glück Laci (aki ugyanúgy segít a tanulásban az osztálytársának, miként Nyilas Misi Doroghy Sanyikának), olyan jelenettel is találkozunk, amelyben a két fiú egymás mellé kerül, Novák Antal számára szinte felcserélődnek: a tanár egy alkalommal, az otthonában Liszner Vili érkezésére számít, de Glück Laci érkezik helyette. Másutt pedig, Novák képzelgéseiben, Liszner Vili, aki a sikertelen érettségije után, korábban megbukott társakkal együtt, megverte a tanárát, összekeveredik Csajkás Tiborral, aki megszökött az osztályfőnöke lányával együtt: „Tönkretett engem, Tibor. Azaz mit beszélek? Tönkretett, Liszner. Látja, összevissza forognak számban a szók. Nem csoda. Azóta beteg vagyok.”²⁷ De arra is találunk példát a regényben, amikor a tanár egy diák mozdulatát ismétli meg, és a narrátor (leginkább Glück Laci nézőpontjával azonosulva, ő van ott abban a jelenetben) a megveretése után egy tanulóhoz hasonlónak mutatja meg Novák Antalt: „Bal karját sajátosan fölfelé tartotta akkor is, ha állt, mintha figyelmeztetné valamire, vagy fenyegetné, vagy kéreznék, akár egy diák.”²⁸

A szerepek egymásba alakulását, sajátos szerepcserét látunk tehát Kosztolányinál – a szerepcsere, hogy visszatérjek ehhez a már korábban felvetett szemponthoz, meghatározó lesz *A kétbalkezes varázsló* szereplőinél is. Fitzhuber Dongó hol az elővarázsolts hercegkisasszonnyal cserél szerepet (ami úgy valósul meg, hogy a békát átváltoztatja szépséges lánnyá, ő maga viszont kicsi, zöld békává változik), hol a nyugdíjas tansárákánnyal. Sogenannte Sigismund úgy áll rajta bosszút, hogy nevetségessé teszi: elsős korában Dongó szégyenítette meg a sárkányt azzal, hogy egereket uszított rá, és így mindenki számára egyértelmű lett, a fenyegető szörny retteg az egerektől, a varázslóvizsgán pedig a kétbalkezes varázsló változik át szörnyre a sárkány varázslatától, hiszen hét feje nő, de ettől nem fenyegető, hanem nevetséges lesz. (Egyáltalán nem szeretném építgetni *A kétbalkezes varázsló*ból ellopott *Harry Potter* városi legendáját,²⁹ de kétségtelen, hogy a mu-

26 Uo., 159.

27 Uo., 623.

28 Uo., 495.

29 Békés Pál maga is megpróbálkozott a legendaoszlattal, például itt: „Ha nem magyarul születik, talán messzebb juthatott volna. De hogy az én meseregényemből »koppintották« a Harry

must, amely mindig olyan lénynek az alakjában jelenik meg, amelyiktől az adott személy a legjobban retteg, ugyancsak a *Commiculus* varázssige és a nevetésgessé válás győzi le.³⁰) Később pedig, a lakótelepen, a fehér egér sajátos szörnyként bukkan fel: ő a Csikorgó Csőkorgó, más néven Csűf Csögörény, aki örületbe és neurózisba kergeti a lakótelep lakóit azokkal a rémes hangokkal, amelyek a csövekből jönnek. Csakhogy ez a kicsi egér, amelyik rémülten szaladgál a csőrendszerben a kijáratot keresve, eközben pedig rémisztő csikorgást kelt apró lábaival, voltaképpen maga is áldozat, nem szörny. Ebben a jelenetben a kétbalkezes varázsló győzi le a szörnyet, de nem tanult varázsigével, hanem egy véletlen botlással: annak segítségével győzedelmeskedik, amiben ő a legjobb, vagyis az ügyetlenségével. A mindenki számára rémisztő hétfejű sárkány legmélyebb félelme pedig az, hogy egerekkel találkozik: sosem tudhatjuk, olvashatjuk ki tehát Békés Pál meseregényéből, mikor ki a szörny és ki a megmentendő áldozat. A *kétbalkezes varázsló*ban a mesei szerepkörök folyton egymásba alakulnak, a szereposztás minduntalan felborul és újrendeződik. Éliás Tóbiásra és Fitzhuber Dongóra sem húzható rá egyszerűen a meshős és a segítőtárs szerepköre: bár a kisfiú többször magára veszi a hős szerepét (fel is bosszantva ezzel a varázslót, hiszen ilyenkor, némiképp lekezelően, „hű varázslómnak” szólítja), éppen a legfontosabb pillanatban némul meg, átadva a megszólalás lehetőségét a varázslónak, aki azonnal egymásmellettiséggé változtatja az alá-fölrendeltségüket. Ahogy Lovász Andrea írja, ők ketten voltaképpen két mesében mozognak, az egész művet ez a kettősség határozza meg: „itt két hősről, két kezdőszituációról, két próbatételről és két megoldásról van szó”.³¹ A két történet ugyanakkor egyes pontokon összetalálkozik – a királykisasszony ugyan Éliás Tóbiást emeli meshőssé, neki köszöni meg a kiszabadítást, de Fitzhuber Dongó azonnal kettejük teljesítményének nevezi a hőstettet:

Pottert, az egyszerűen marhaság. Egyszer voltam olyan bolond, hogy amikor megkérdezett erről az RTL klub akkor, ahelyett, hogy röviden azt feleltem volna: nem, három percben válaszoltam. Ők megválták egy percre, amiből az derült ki, hogy igen. Hiszen hát így durranás. Mindösszesen annyi történt, hogy amikor én *A kétbalkezes varázslót* megírtam, akkor a könyv bizonyos részeit az akkori Artisjus lefordította angolra és elküldte harminc nyugati könyvkiadónak, melyek nagyon nem válasszoltak. Miért kellett volna nekik egy meseregény Kelet-Európából? Ezek közül az egyik az a kiadó volt, amely később a Harry Pottert is megjelentette. Ennyi.” SZEPESI Dóra, „Békés Pált kérdeztük gyermekirodalomról, drámasikerekről és a *Semmi bajról*”, *Bárka Online*, 2008. 11. 3., hozzáférés: 2024.07.29, <http://www.barkaonline.hu/megkerdeztuek/771-megkezt-p>

30 Joanne Kathleen ROWLING, *Harry Potter és az Azkabani fogoly* (Budapest: Animus Kiadó, 2000), 218–224.

31 LOVÁSZ Andrea, „»mi egy képes egy képtelenhez képest?«: Mesék a jelenkori gyerekirodalomban”, *Tiszatáj* 56, 12. sz. (2002): 53–75, 71.

– Köszönöm neked, hős szabadítóm, köszönöm – rebegte a királykisasszony. – Ha te nem vagy, talán soha nem szabadulok ki a szomorú rabságból.

Éliás Tóbiás egy szót sem bírt kinyögni.

– Bizony – szólalt meg helyette a varázsló –, ha mi nem vagyunk, akkor talán sosem.³²

A kisfiú és a varázsló valóban együtt küzdik végig magukat a kalandokon, és egyformává is válnak, például akkor is, amikor mindketten sündisznóvá változnak: valamiben viszont erősen különböznek, mégpedig épp az iskolához való viszonyukban. A varázsló már diplomát szerzett, vagyis az iskolán túl van, Éliás Tóbiás viszont az iskolán innen, hiszen még éppen első, és csak szótagolva tud olvasni, a királytól megkapott jutalma pedig az, hogy reggelenként majd elkísérheti az iskolába az ugyancsak az első megkezdő Lanolin királykisasszonyt. Békés Pál meseregénye, ahogy ezt sok műmese esetében látjuk, nem a felnőtté válás és a felnőtté válásba való beavatódás története: Éliás Tóbiás megmarad gyereknek a mű végén is, a jutalma az, hogy barátja lesz, társasága, nem kell magányosan üldögelnie tovább egy lakótelepi ablakban. Minden héten, újra és újra, ellátogathat a mesébe és a királyi udvarba, amely, Békés Pálra jellemző iróniával, az alagsori mozgalmi helyiségben található meg, keddenként, fél hat és hét között. Fitzhuber Dongó, persze, az iskolához való viszonyában is csak látszólag tér el annyira Éliás Tóbiástól, tanulni voltaképpen ő is csak az iskolán kívül, a diploma megszerzése után kezd el. A két szereplőnek együtt kell arra is rájönnie, hogy mesék csak akkor léteznek, ha létrehozzák őket, ahogy arra is, hogy a legfőbb csoda egy sok-sok magányt egymás mellé rendező lakótelepen a közösség. Számomra pedig még azt a csodát is megteremtették, mellesleg és tudtukon kívül, hogy rájöttem, a mese ott van a *Légy jó mindhalálig*-ban is. Bár Doroghy Sanyikára voltam elsősorban kíváncsi, meglepve fedeztem fel, mennyiszer, hány szereplővel kapcsolatban kerülnek elő a regényben mesei párhuzamok.

Bella kisasszony több alkalommal is királykisasszonyként jelenik meg a regényben, Misi látja annak, ő gondolja magában (még ha ez nem is az ő belső beszéde, Móricz itt is a szabad függő beszédet használja, mint sok regényében), hogy „Bella, Istenem, milyen gyönyörű lány, mint egy királykisasszony”.³³

32 BÉKÉS, *A kétbalkezes varázsló*, 149.

33 MÓRICZ, *Légy jó mindhalálig*, 103.

A kisfiú, ha Bella kisasszony közelében van, egy mesében érzi magát, magántanítványa nővérét pedig olyan tündérlánynak látja, akit meg kell szabadítani az átoktól:

[M]intha mesében lett volna, oly furcsán érezte magát és elfelejtett most mindent, latin leckét, fiúkat és tanulást és vízfordást és hideget és mindent, mintha minden csak azért lett volna, hogy ő most itt a hideg kamarában álljon s nézze, nézhesse, hogy silabizálja újra meg újra a levelet a szépséges szép elátkozott, mesebeli tündérlány...³⁴

Arról is ábrándozik, milyen jó lenne, ha ő sajátos Midasz királlyá változhatna, és abból csinálhatna aranyat, amiből csak akar, hogy Sanyika szép nővérét elhalmozhassa ajándékokkal:

Jó volna olyan sok pénz: ha volna egy arany forintja, amely mindig visszatér, ahányszor elkölti, akkor összevásárolná Bellának az egész város minden boltját, selymeket küldene a lakására; de az lassan megy, jobb volna például ha itt az úton a lába előtt egy pénztárca feködne tele ezresekkel, s azt senki sem keresné rajta, vagy ha arannyá válna, amihez hozzányúl, de nem minden, mint Midás királynak, csak az, amit ő arannyá akar változtatni, akkor arany virágokkal kedveskedne, vagy ha tudná, hogy hol van elásva a régi aranykincs, a földben, ahogy otthon a parasztok beszélnek, hogy felcsap a kékes lángja: akkor azt ő felásná, vagy ha a tündér megjelenne, s azt mondaná, hogy három kívánságod teljesül, akkor ő kettőt kívánná, a harmadik mindig az volna: még három kívánságom teljesüljön...³⁵

De nemcsak olyan mesei szereposztást látunk, amelyben Misi a próbatételeket kiálló királyfi, Bella kisasszony pedig a megmentendő királykisasszony: a legyőzendő szörnyek és sárkányok szerepét a kisfiú világában fenyegetőnek, rémisztőnek mutakozó jelenségek veszik át, ugyanúgy, ahogy Békés lakótelepi meséjében Lanolin királykisasszonyt nem a hétfejű sárkány tartja fogva, hanem egy becsapódó, kulccsal nem nyitható ajtó szigeteli el a külvilágtól. Misi a felnőttek rézségését látja olyan szörnynek, mint a hetvenhétyszeres kínokat okozó kígyót

³⁴ Uo., 124–125.

³⁵ Uo., 207.

vagy sárkányt, amikor felfedezi, hogy a Doroghy-testvérek apja részegen érkezett haza: „Iszonyodva és rémülten nézett rá a gyönyörű férfira, mintha kígyót vagy sárkányt látna: az ő apja is ivott, mikor szerződést kötött a parasztokkal, de olyankor ő, az édesanyjával hetvenhétszeres kint állottak ki.”³⁶ Ahogy a varázsmesék mögött egy sajátos, a mítoszon alapuló, így a halál-újjászületés fázisaiból álló beavatási rítust látunk, amelynek során a kisgyermekség fázisát a felnőtttség váltja fel, a gyermek szimbolikus értelemben meghal, és a próbatételek során felnőttként születik újjá, majd a mese végén így kapja meg jutalmul a házasságot és a gazdagságot, úgy Nyilas Misi is sajátos felnőtté válásként értelmezi a történetét, amelyhez egy varázseszköz birtoklása juttatja el. Az csak ráadás a regényt a Békés-művel összeolvasó számára, hogy ez a varázseszköz éppen egy dongó – mint ha Fitzhuber Dongó neve is értelmet kapna így, legalábbis eltöprenghetünk azon, vajon a varázsló segítőtárs-e, varázseszköz, vagy saját meséjének hőse; feltehetőleg mindez egyszerre:

[...] Lassan, mintha a köd oszlana, szétfoszlik a lelkéből a lankadság, a csüggedtség, a köd, s mosolyogni kezd, mert úgy látszik neki, mintha áttörte volna a gyermekkor határát s egyszerre belekerült volna a felnőttek világába.

Mennyit vágyott a hosszú nadrágra s a zsebórára és a felnőttek megbecsülésére: íme most a hosszúnadrágosok, az órák és szakállasok a legkomolyabban törődnek övele...

Már szinte tetszik is neki ez a hecc, mintha most a markában volna valami erő, ami a felnőtteket szorítja. Mintha a mesebeli kis dongót fogta volna meg, s az volna itt a tenyerében, amelytől a vadkannak s a hétfejű sárkánynak a varázsereje függ.³⁷

Nyilas Misi számára a mese csak az egyik séma, ami alapján a saját történetét, amely a megtiprástól a felemelkedésig vezet majd, elképzei: hiszen például a debreceni kollégiumból ugyancsak „elűzött” Csokonai Vitéz Mihály életútját is segítségül hívja, amikor azon gondolkodik, vajon a megpróbáltatások után, valamikor a jövőben, vár-e rá megdicsőülés. És egy Krisztus-mesébe is belehelyezi magát gondolatban:

36 Uo., 102.

37 Uo., 255–256.

Még egy óráköz is eltelt és senki sem nyitott ajtót rá. Eszébe jutott a mese, hogy az óriás addig hordta a hegyet, míg a lába, dereka, nyaka mind elkopott s a koponyája görgött az utolsó görönggyl, s akkor jött a Jézus Krisztus, felvette a szorgalmas koponyát s azt mondta neki: Fiam, én megbocsátok neked s megcsókolta a szuvas öreg csontot, s akkor megváltott fehér dalia lett az óriásból, aki fehér lovon lovagolt be a mennyországba... Így fog ő is itt elkopni a szenvedésben, de a végén híres ember lesz, s az emberek csodálni fogják és hogy ha egykor visszatér majd Debrecenbe, a város népe mind kimegy elébe az állomásra, s az ötösfogatot befogják s a polgármester és a püspök jönnek eléje s üdvözölni fogják őt s ő máris szégyelte magát a nagy ünnepség miatt...³⁸

Bár a Móricz-kutatásban ezeket a részleteket nem szokás kiemelni a regényből, voltaképpen nem meglepő, hogy a mese nem került elő hangsúlyosan az eddigi értelmezésekben: hiszen a mesei párhuzamok hangsúlyozása mintha azzal a veszéllyel is fenyegetne, hogy visszanyomjuk a *Légy jó mindhalálig*-ot az ifjúsági regények közé. Oda, ahova a közoktatási gyakorlat és néhány értelmező, például a művet „gyerekregénynek” tituláló Németh László betonozta be.³⁹ Pedig attól, hogy felfedezzük, Misi a mesei párhuzamok segítségével igyekszik értelmezni a helyzetét, a *Légy jó mindhalálig* nem válik gyerekregénnyé: már csak azért sem, mert ő saját magára próbál mesehősként gondolni, olyan alakként, aki megszerzi a kincset és a legszebb lányt, azaz Bella kisasszonyt, Doroghy Sanyika családja viszont az osztály legbutább tanulóját szeretné királyfiként látni, akinek a mesei véghez sok-sok segítőtársra van szüksége. Az ő meséjünkben tehát Nyilas Misi nem

38 Uo., 258.

39 „Főműveit fölsorolván, hadd mutassunk még rá e nagyra s néha torzra nőtt tölgyek rengetegjében a *Légy jó mindhalálig* szelíd nyírjére. A debreceni kis diák, Nyilas Mihály egyszerűen őszinte, lírai története a legszebb magyar gyermekregény.” NÉMETH László, „Móricz Zsigmond”, in *Fáklya volt kezemben: In memoriam Móricz Zsigmond*, szerk. MÁRKUS Béla, 153–160 (Budapest: Nap Kiadó, 2007), 156. Baranyai Norbert pedig azzal köti össze az értelmezések egysíkúbbá válását, hogy a regény hosszú időn át kötelező olvasmány volt a nyolcadik osztályban (és még ma is sok helyen olvastatják kötelezőként): „Miótán ugyanis ifjúsági regényként az általános iskolák nyolcadik osztályának kötelező olvasmányává – s ezáltal az egyik legismertebb magyar regénnyé – lett, értelmezése, ha lehet, még a korábbiaknál is egysíkúbbá vált, sőt, kijelenthető, hogy szinte a vele szemben támasztott interpretációs igény lett semmivé.” BARANYAI, „Személyiségfejlődés, nevelődés...”, 58.

hős, hanem segítőtárs, az iskola pedig nem több akadálypályánál, ahol le kell győzni a hétéfejú sárkányt, azaz az érettségit, megtanulni viszont nem szükséges semmit:

A kis diák ijedten nézett a vénlányra, ő is találva érezte magát, mintha neki is szólott volna a lecke. Mert erre még nem gondolt eddig: hogy ember lesz valaha valakiből, s csibukkal fog sétálni a gangon... hogy azért kell megtanulni az ablativus absolutust... és bejön a cseléd megmondani, hogy: tekintetes úr, megellett a koca... vagy a hivatalba sétál fekete ruhában... Az még nem tűnt fel előtte, hogy mindaz a lecke, amit el kell napról napra végezni, csak valami akadálysorozat, amit át kell ugrálni, hogy a végén valami jó, békés, uras hivatalba kerüljön az ember... Ha erre gondolt volna, még kiállhatatlanabb lett volna az egész tanulás... Ezért tanulni a törtszámokat?... és nem azért, mert az érdekes?... Ő mindig ezzel érvelt Sanyika előtt: hogy nézze csak, milyen furcsa! furcsa, hogy ez igaz!...⁴⁰

Az iskola kínálta próbatételeket pedig azért kell szerencsésen teljesíteni, mondja ki Sanyika vénkisasszony nővére, Viola, mert a legfőbb ellenfelet, a szegénységet csak így lehet legyőzni.⁴¹ Ezért lesz a Doroghy-családban mindenki Hamupipőke, a legyőzendő szörny pedig a nélkülözés: „De most, csak most ebben a hét esztendőben kell összeszednie magát, neki is, nekünk is, mint a hamupipőkének; a szegénységen, azon bizony a maga erejéből kell mindenkinek átvergődni...”⁴² Nyilas Misi és Doroghy Sanyika köré tehát két külön mese épül fel, az ő esetükben szó sincs egymásra találásról, a magány olyanfajta feloldásáról, mint *A kétbalkezes va-*

40 MÓRICZ, *Légy jó mindhalálig*, 96.

41 Herédi Károly a kortárs magyar gyermekirodalom szegénységrepresentációinak szentelt tanulmányában Móricz és Móra Ferenc műveit látja meghatározónak a szegénységről folyó diskurzusban: „A szegénység ábrázolása Móricz Zsigmond és Móra Ferenc klasszicizálódott (tehát az oktatásba is bekerült) opusa olyan erőteljesen van jelen a gyermekszegénység felőli irodalmi diskurzusban, hogy determinálja a témáról való megszólalás lehetőségét, miközben már-már romantikus távolságból, egzotikumként tekintünk az ott lefestett társadalomképre.” HERÉDI Károly, „Nincstelen királyok, nincstelen királylányok: Szegénységrepresentáció a kortárs magyar gyermekirodalomban”, *Híd* 80, 7. sz. (2016): 126–134, 127. Miként írja, a szegénység, a gyerekszegénység nem tűnt el a magyar társadalomból, és ott van a kortárs mesében is – már Békés Pálnál is, sajátos értelemben: „*A kétbalkezes varázslóban* nem az esszenciális szegénység vagy nyomor bukkan fel, hanem metapoétikai szinten a mesevilág szegényedése, átalakulása.” Uo., 130.

42 MÓRICZ, *Légy jó mindhalálig*, 98.

rázzslóban, de még kölcsönös segítségnyújtást, egymás kiegészítését sem látjuk a jó és a rossz tanuló közt, mint az *Aranyrákányban*.⁴³ Liszner Vili tud segíteni Glück Lacinak, hiszen a fizikai ereje nagyobb, mint okos magántanáráé, ahogy időnként Éliás Tóbiás is kisegíti Fitzhuber Dongót. A kislány hamarabb kapcsol, mint a varázsló, és így jutnak el együtt Lanolin királykisasszonyhoz:

- Mindent értek – mondta Éliás Tóbiás.
- Mit értesz? – kérdezte Dongó.
- Hogy miért küldött minket ide Irma néni. Mert Anton és Antenna mindent tudnak. És így azt is meg tudják mondani, hogy hol raboskodik a szépséges Lanolin királykisasszony.
- Valóban – rikkantotta a kétbalkezes varázsló. – Hogy én erre nem gondoltam!⁴⁴

Ha tehát *A kétbalkezes varázsló*t és a *Légy jó mindhalálig*-ot egymás felől olvassuk el, akár azt is mondhatjuk, hogy Fitzhuber Dongó egyszerre jelenti, többek közt, a nehézfejú Doroghy Sanyika és az ügyetlen Nyilas Misi párhuzamát. Nyilas Misi ugyanakkor sokkal magányosabb, mint akár a mese elején a lakótelepi ablakban unatkozó kislány, akár a körzeti varázslóhivatalba száműzött kétbalkezes varázsló, akik a mese végére közösséget találnak: ezek után talán nem is meglepő, hogy Móricz kislány-hőse is ábrándozik egy varázsló segítségéről. Ez a varázsló pedig nem más, mint Hatvani István professzor, a 18. században élt debreceni lelkész, tanár és orvos, a „magyar Fauszt”, akinek legendaképző alakja Jókai és Mikszáth munkáiban csakúgy felbukkan, mint a kortárs írók közül Balázs Attilánál, a *Magyarfauszt* című 2019-es regényben vagy a Győrei Zsolt – Schlachtovszky Csaba szerzőpáros *Magyariné szeretője* című, ugyancsak 2019-es kötetében. Nyilas Misi mintha a professzor sírkövének megsimogatásával akarna részesülni annak varázserejéből:

Templom után még egy pillantást vetett a Hatvani professzor sírkövére, emellett sohase tudott elmenni, hogy betűzni ne próbálja a nevét s mindig igyekezett felidézni annak a bűvös tündéri erejét,

43 „Vili piszmogott. Nagyon tartott tőle. Az öreg Liszner arra is fölhatalmazta, hogy szükség esetén verje meg tanítványát, de ő sohase bántotta. Szerették egymást. Vili az iskolában védelmezte őt orvátámadások ellen, Glück Laci sűgött neki.” KOSZTOLÁNYI, *Aranyrákány*, 161.

44 BÉKÉS, *A kétbalkezes varázsló*, 78.

amellyel el tudta varázsolni a négy szalmacsutakot négy kövér disznóvá, s mikor a paraszt megvette a debreceni piacon, s hazahajtotta Sámsonba, akkor otthon a portája udvarán négy szalmacsutakká változott... S mikor a debreceni főbíró utolérte négylovas hintóval s azt mondta neki: No professzor uram üjjék fel, ő azt felelte rá, hogy nem lehet, sietek; avval a botjával a porba hintót rajzolt hat lóval, beleült s egy pillanat múlva elrobogott a főbíró mellett, szemével látta s megismerte a parádés kocsiában s csakugyan mikor beért Debrecenbe, akkor a professzor már kikönyökölt az ablakon s csibukozott.

Megcírógatta a kemény, össze-vissza töredezett s ragasztott sírkövet, mintha a híres professzor palástját érintené s aztán ugrálva ment le a hátsó lépcsőn a szétbomlott, rendekben nem csoportosuló diákság közt.⁴⁵

Móricz azt a legkevésbé sem szerette, ha a *Légy jó mindhalálig*-ot ifjúsági regényként kezelték, illetve a kimondottan ifjúságnak szánt művekkel szemben is erősen tartózkodó volt. A mesét viszont nemcsak a felnőtteknek szánt művei egész sorában mutatta meg szerkezeti, motivikus párhuzamként, de az ifjúsági irodalom is csak akkor volt számára elfogadható, ha a mesére épült:

A könyv az ember életére elhatározó befolyást gyakorol. Éppen ezért gyermekek számára csak a legnemesebb és a legbölcsebb íróknak volna szabad írni. Azoknak, akikben megvan az az isteni szikra, hogy az életet a legfinomabb és a legmagasabb szempontok szerint nézik. Egyetlen védelem, hogy a gyermek az ifjúsági irodalom által el ne romoljék, ha ezek az ifjúsági írók önkéntelenül is az ősi mesék varázsa alatt állanak. Azok valóban az élet legmisztikusabb igazságaival vannak telítve.⁴⁶

Több, mint hetven év elteltével Békés Pál nagyon hasonlólt állapított meg, Lázár Ervint búcsúztató szövegében: „Egy kultúra, egy nyelv legmélyebb rétege az, amit gyerekkorunkban szívunk magunkba. A közös mesekincs egyben mesés szellemi

45 MÓRICZ, *Légy jó mindhalálig*, 216–217.

46 MÓRICZ Zsigmond, „A gyermek és a könyv”, *Diárium* 3, 3–4. sz. (1933): 69–70, 69.

kincs, igazi aranyalap, amelyre mindaz épül, ami összefűzhet bennünket. Azok az írók élnek legtovább, akik ezt a közvagyonot gyarapítják.”⁴⁷ *A kétbalkezes varázsló* és a *Légy jó mindhalálig* mintha épp a meséken keresztül érnének össze – hogy maguk köré rendezzék a magyar irodalom nevezetes rossz tanulóit, és megmutassák: bár lehetséges, hogy egyes kisfiú-hősök a regényekben magányosak, a jó irodalmi művek viszont sosem azok.

Bibliográfia

- BARANYAI Norbert. „Személyiségfejlődés, nevelődés, költői identitás (*Légy jó mindhalálig*)”. In BARANYAI Norbert. „...valóságból táplálkozik s mégis költészet”: *Móricz Zsigmond prózájának újraolvasási lehetőségei*, 56–96. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010.
- BÉKÉS Pál. „Ha azt mondod: Mikkamakka, azt felelem: Vacskamati: Lázár Ervin (1936–2006)”. *Élet és Irodalom* 51, 1. sz. (2007): 9.
- BÉKÉS Pál. *A kétbalkezes varázsló*. Budapest: Minerva Kiadó, 1983.
- GYÖREI Zsolt és SCHLACHTOVSKY Csaba. *Magyariné szeretője*. Budapest: Kalligram Kiadó, 2019.
- HERÉDI Károly. „Nincstelen királyok, nincstelen királynéok: Szegénységprezentáció a kortárs magyar gyermekirodalomban”. *Híd* 80, 7. sz. (2016): 126–134.
- KARINTHY Frigyes. *Tanár úr kérem*. Budapest: Athenaeum Kiadó, é. n.
- KOSZTOLÁNYI Dezső. *Aranyáskönyv*. Kritikai kiadás, szerkesztette BENGI László és PARÁDI Andrea. Pozsony: Kalligram Kiadó, 2014.
- LOVÁSZ Andrea. „»mi egy képes egy képtelenhez képest?«: Mesék a jelenkori gyerekirodalomban”. *Tiszatáj* 56, 12. sz. (2002): 53–75.
- MÓRICZ Zsigmond. „A gyermek és a könyv”. *Diárium* 3, 3–4. sz. (1933): 69–70.
- MÓRICZ Zsigmond. *Légy jó mindhalálig*. Budapest: Athenaeum Kiadó, é. n.
- NÉMETH László. „Móricz Zsigmond”. In *Fáklya volt kezemben: In memoriam Móricz Zsigmond*, szerkesztette MÁRKUS Béla, 153–160. Budapest: Nap Kiadó, 2007.

47 BÉKÉS Pál, „Ha azt mondod: Mikkamakka, azt felelem: Vacskamati: Lázár Ervin (1936–2006)”, *Élet és Irodalom* 51, 1. sz. (2007): 9.

- ROWLING, Joanne Kathleen. *Harry Potter és a Főnix Rendje*. Budapest: Animus Kiadó, 2003.
- ROWLING, Joanne Kathleen. *Harry Potter és az Azkabani fogoly*. Budapest: Animus Kiadó, 2000.
- SZENTMIHÁLYI Viktor. „Az irodalom tükrében: Lakótelepi mítoszok. Beszélgetés Békés Pállal”. *Pedagógusok Lapja* 11, 4. sz. (1984): 5.
- SZEPESI Dóra. „Békés Pált kérdeztük gyermekirodalomról, drámasikerekről és a *Semmi bajról*”. *Bárka Online*, 2008. 11. 3. Hozzáférés: 2024.07.29. <http://www.barkaonline.hu/megkerdeztuek/771-megkeztzs-p>
- SZILÁGYI Zsófia. „»Rossz tanulók« az iskolában (Hitter Lajostól Misi mókusig)”. *Tempevölgy* 12, 1. sz. (2019): 53–62.
- SZILÁGYI Zsófia. *Móricz Zsigmond*. Budapest: Kalligram Kiadó, 2023.
- SZIRÁK Péter. „A másik meglopása: A gyermekiségen innen és túl a *Légy jó mindhaláligban*”. In BENGI László és SZILÁGYI Zsófia, szerk., *Móricz a jelenben*, 9–24. Budapest: Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2015.
- TARJÁN Tamás. „Könyvszemle”. *Népszabadság* 41, 139. sz. (1983): 7.
- TERSÁNSZKY Józsi Jenő. *Misi mókus kalandjai*. Budapest: Ifjúsági Könyvkiadó, 1953.